

traduceri

24

**SFÂNTUL
NIL AL ANCIREI**

EPISTOLE

Colecția *Patristica*
Editori fondatori și coordonatori:
Dragoș DÂSCĂ și Pr. Cezar ȚĂBĂRNĂ

Referenți științifici:

John Behr (St Vladimir's Orthodox Theological Seminary, New York)
Paul Gavrilyuk (St Thomas University, Minnesota)
Alexis Torrance (Notre Dame University, Indiana)
Josiah Trenham (Ss Cyril and Athanasius Orthodox Institute,
San Francisco)
Ștefan Munteanu (Institut de Théologie Orthodoxe Saint-Serge,
Paris)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

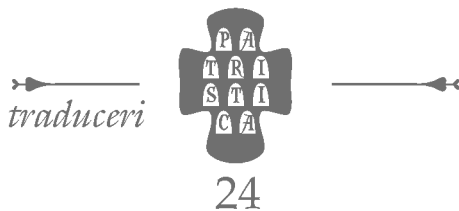
NIL ASCETUL, sfânt

Epistole / Sfântul Nil al Ancirei; trad., note și studiu introd.: arhim.
Nathanael Neațsu. - Iași: Doxologia, 2019
ISBN 978-606-666-817-0

I. Neațsu, Nathanael (trad.; note; pref.)

2

© DOXOLOGIA, 2019
ISBN: 978-606-666-817-0

**SFÂNTUL
NIL AL ANCIREI**

EPISTOLE

Traducere, note și studiu introductiv
ARHIM. NATHANAEL NEACȘU

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2019

CUPRINS

Abrevieri	7
Studiu introductiv	9
I. Bibliografie	25
II. Bibliografie consultativă	27
Cartea I	37
Cartea II	171
Cartea III	339
Cartea IV	513
Dicționar de nume și titlaturi bizantine	549
Indice de termeni	555
Indice scripturistic	565
Destinatarii epistolelor	581

Abrevieri

A – *Anthropos*, Internationale Zeitschrift für Völker und Sprachenkunde, Salzburg, 1955.

AB – *Analecta Bollandiana*, Societé des Bollandistes, Bruxelles, 1920.

BSGRT – *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum – Tauberiana*, Teubner, 1983.

CE – *Catholic Encyclopedia*, New York, Robert Appelon Company, 1907.

DC – *Dictionary of Christianity*, J.C. Cooper, Ed. Published Routledge, New York, 1996.

DEL – *Dicționar enciclopedic de literatură creștină*, Remus Rus, Ed. Lidia, București, 2003.

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ed. Univers Enciclopedic, 1975-1998.

DS – *Dictionnaire de Spiritualité*, Beauchesne, Paris, 1937.

DTC – *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Ed. Vacant Alfred, Paris, 1908.

Ep. – *Epistole*.

ΕΠΕ – *Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, P. Christou, Tesalonic, 1985.

FR – *Filocalia românească*, vol. I, Dumitru Stăniloae, *Viața și scrierile lui Nil Ascetul*, Ed. Humanitas, București, 1999.

GRB – *Greek, Roman and Byzantine Studies*, vol. XVII, 1976.

IP – *Institutiones Patrologiae*, vol. I, Innsbruck, 1896; vol. II, 1989.

LP – *A Patristic Greek Lexicon*, G.W. Lampe, Clarendon Press, Oxford, 1961.

LTH – *Lexikon für theologie und kirche*, vol. VII, Freiburg, 1935.

LXX – *Septuaginta*, ed. Alfred Rahfs, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1935&2006.

PH – *The Philokalia: The complete text*, G.E.H. Palmer, Philip Sherrard și Kallistos Ware, trad. și ed., vol. I, Londra: Faber & Faber, 1979.

ODCC – *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, F.L. Cross și E. Livingstone (eds.), 2nd edition, Oxford University Press: Oxford, 1983.

OHA – *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, Scott Fitzgerald Johnson, Oxford University Press, New York, 2012.

PG – *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, ed. J.P. Migne, vol. 1-151, Paris, 1857-1866.

ΠΧ – *Πατρολογία*, Π. Χρήστου, τομ. Γ, Tesalonic, 1987.

PQ – *Patrology: The Golden Age of Greek Patristic Literature*, Johanes Quasten, vol. III, Notre Dame: Christian Classics, 1986.

RB – *Revue Biblique*, Paris, Peteers Publishers, 1892.

SC – *Source Chrétiennes*, Ed. Cerf, Paris, 1941.

SM – *Studia Monastica*, Abadia de Montserrat, vol. XI/2, Barcelona, 1969.

TU – *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, Leipzig, Berlin, 1882.

Studiu introductiv

1. *Problematica biografiei Sfântului Nil*

Sfântul Nil rămâne încă un personaj enigmatic¹ în peisajul autorilor patristici ai secolelor IV-V. Identitatea sa istorică și etapele biografiei sale nu au fost încă elucidate. Cercetarea modernă susține în general existența a două versiuni biografice, de unde și concluzia că ar putea fi vorba chiar de două persoane diferite².

O variantă a vieții Sfântului Nil îl prezintă pe acesta ca originar din Asia Mică, născut într-o familie nobilă cândva pe la anul 360³. Îmbrățișează viața monahală într-o mănăstire din apropierea orașului bizantin Ancira⁴ (de unde și numele de Nil al Ancirei) al cărei stareț ajunge ceva mai târziu⁵. Potrivit anumitor surse, Sfântul Nil ajunge chiar și episcop al cetății Ancirei⁶. În acord cu însemnările unui hronograf din veacul al IX-lea [Gheorghe monahul]⁷, Sfântul Nil a fost contemporan cu Sfântul Proclu, Sfântul Paladie, Sfântul Marcu Ascetul și Sfântul Isidor Pelusiotul⁸. Din aceleași surse aflăm că a fost ucenic al Sfântului Ioan Gură de Aur⁹,

¹ DS, 11 (346).

² DTC, 11 (663).

³ M. BUCCHERI, *Father, Give me a Word: contextualisation in the Letters of St. Nilus of Ancyra* (6).

⁴ Ankara, capitala Turciei de astăzi.

⁵ S. RUBENSON, „Monasticism and the philosophical heritage”, în OHA.

⁶ ODCC (976); DC (191).

⁷ PQ (496).

⁸ P IX, 3 (227).

⁹ DEL (604).

fapt ce se poate deduce și din unele dintre scrierile sale, mai cu seamă din epistole. În acestea, Sfântul Nil îl numește pe Sfântul Ioan Gură de Aur: „luminător a toată lumea”¹⁰, „stâlp al Bisericii”¹¹, „lumină a adevărului”¹², „trâmbiță a lui Hristos”¹³.

Deși nu cunoaștem cu exactitate data nașterii sale, este cunoscut faptul că pe la sfârșitul veacului al IV-lea Sfântul Nil se bucura de o faimă destul de mare. Întreține corespondență cu diferite personalități sociale sau politice din epocă, dintre care îi menționăm, printre altele, pe împăratul bizantin Arcadie și pe generalul armatei goților Gainas, cu care discută și dezbate diferite teme teologico-dogmatice¹⁴. Pe de altă parte, în jurul anului 407, împăratul Arcadie îi cere Sfântului Nil să se roage lui Dumnezeu să scape cetatea Constantinopolului din încercările prin care trecea (cutremure grave și incendii). Acesta refuză replicând că greutățile întâmpinate sunt urmarea nedreptăților făcute de împărat Sfântului Ioan Gură de Aur¹⁵.

Așadar, din chilia sa sau din biroul episcopal [dacă poate fi susținut acest aspect biografic], Sfântul Nil a corespondat cu oameni diferiți, de la oameni de rând, monahi, preoți, funcționari publici, demnitari bizantini, până la împăratul însuși, ceea ce arată că era unul dintre cei mai respectați părinți ai Bisericii din acea perioadă¹⁶. Nu cunoaștem când a murit¹⁷. Din scrierile sale aflăm că în vremea disputelor nestoriene acesta încă trăia. De aici putem crede că a viețuit cel puțin până la vremea Sinodului de la Efes din 431¹⁸.

¹⁰ Ep. III, 199.

¹¹ Ep. II, 265.

¹² Ep. II, 265.

¹³ Ep. II, 265.

¹⁴ Ep. I, 70, 79, 114, 115, 116, 205, 205, 286; FR, 1, (156).

¹⁵ *ΠΙΧ*, 3 (227); Ep. II, 265; III, 279.

¹⁶ M.P. BUCCHERI (7).

¹⁷ *DEL* (604).

¹⁸ *FR*, 1 (157).

O altă versiune a biografiei Sfântului Nil este cea tradițională, considerată de critica modernă ca fiind „legendară”¹⁹. În acord cu această versiune, Sfântul Nil ar fi fost un isihast eremit, iar mai târziu preot în muntele Sinai²⁰. Din colecția patristică a abatelui J.P. Migne aflăm că Sfântul Nil a fost un demnitar de seamă (prefect) în cetatea Constantinopolului pe vremea împăratului Teodosie cel Mare (379-395)²¹. Era un bărbat înțelept și evlavios, plin de virtuți. A fost căsătorit și a avut doi copii, un fiu și o fiică. Dorind viață pustnicească și despărțindu-se de comun acord de soția sa, pleacă la sfârșitul secolului al IV-lea împreună cu fiul său Teodul în Muntele Sinai²², în timp ce soția și fiica sa aleg să meargă, pentru a îmbrățișa viața monahală, în Egipt. Pe când își ducea viața monahală în Sinai, în timpul uneia dintre invaziile barbarilor, fiul acestuia este luat în robie, aflându-l după mai multe întâmplări și peripeții. Sunt hirotoniți amândoi preoți de episcopul Eleusei Palestinei și își continuă viața de nevoință și rugăciune în Muntele Sinai. Parte din aceste date sunt consemnate în lucrarea: *Povestiri despre retragerea în Muntele Sinai și Raith* (*Διηγρήματα εις την ἀναίρεσιν ἐν τῷ ὄρει Σινὰ καὶ Ραῖθῶ*)²³. În pofida acestei prezentări biografice cu un parcurs istoric bine determinat, Michael Link (editorul mai nou al lucrării *Διηγρήματα εις την ἀναίρεσιν...*) îl consideră pe Sfântul Nil un personaj misterios, prezentându-l sub numele de „Pseudo-Nil”²⁴.

¹⁹ Versiunea biografiei Sfântului Nil prezentată de Sfântul Nicodim Aghioritul, în *Filocalia* sa, este considerată de studiile recente ca fiind legendară. Cf. PH, (199); PQ (496); ODCC (976-977).

²⁰ DEL (604-605).

²¹ PG 79, 25-27.

²² S. TILLEMONT, *Mémoires pour servir a l'histoire ecclésiastique*, XIV, Paris, 1693-1713 (53-54); PG 79, 25.

²³ PG 79, 589-693.

²⁴ M. LINK, *Die erzählung des Pseudo-Neilos ein spatantiker märtyrerroman*, Leipzig, 2005.

Această variantă a fost susținută mai târziu și de autorul *Sinaxarului Bisericii din Constantinopol* și de mulți hronografi și este varianta cea mai cunoscută a vieții Sfântului Nil²⁵. K. Heussi²⁶ susține însă că cele mai multe dintre aceste aspecte biografice sunt de dată târzie, consemnate din povestiri ulterioare, care nu ar avea valoare istorică²⁷. Poate că biograful care a susținut această variantă a biografiei s-a întemeiat și pe epistola IV, 62, unde se vorbește despre un bătrân din Galatia [provincie a Asiei Mici] care viețuia împreună cu fiul său în Muntele Sinai²⁸. De aici și concluzia că autorul *Epistolelor* (1061) din colecția J.P. Migne ar fi Sfântul Nil, fapt infirmat de cercetările moderne²⁹.

Așadar, am putea presupune, împreună cu Th. Disdier, că în veacul al V-lea Biserica creștină cunoaște doi sfinți cu numele de Nil. Este vorba de Sfântul Nil Sinaitul – autorul lucrării *Διηγρήματα εις τὴν ἀναίρεσιν...* (*Narrationes*) în care se vorbește despre viețuirea acestuia în Muntele Sinai – și de Nil Ascetul din Ancira, autorul scrierilor ce au ajuns la noi sub numele de Nil³⁰. Acest nume este menționat, de altfel, și într-un manuscris din secolul al XI-lea (Ottob. gr. 25), publicat de J. Gribomont, sub forma: Ἀγίου Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ τοῦ ἐν Ἀγκύρα τῆς Γαλατίας.

Prin urmare, autorul epistolelor care au ajuns la noi sub numele de Nil ar fi altul decât Nil Sinaitul sau Pustnicul. Se pare că este vorba, mai degrabă, de Nil din Ancira. Aceasta este o presupunere logică întemeiată pe datele pe care le avem până în prezent. Însă, până la clarificarea deplină a problemei biografice a Sfântului Nil, ne vom confrunța cu

²⁵ *PX*, 3 (227).

²⁶ K. HEUSSI, *Das Nilusproblem* (4).

²⁷ H. ENGBERDING, „Nilus der Ältere”, în *LTH* (594).

²⁸ *PX*, 3 (227).

²⁹ K. HEUSSI, *Das Nilusproblem* (23-24).

³⁰ *DTC*, 11 (663).

destul de multe confuzii legate de condiția socială a Sfântului Nil, dacă a fost căsătorit și a avut copii sau a fost monah și, ulterior, stareț de mănăstire, legate de scrierile care îi sunt atribuite și de numele său, care se păstrează în istorie în diferite forme: Nil Pustnicul, Nil Sinaitul, Nil Monahul, Nil al Ancirei, Nil Ascetul ș.a. Cât privește numele în lucrarea de față, am ales versiunea existentă în manuscrisul publicat de J. Gribomont menționat mai sus, și anume: *Sfântul Nil al Ancirei*.

2. Opera niliană

Despre Sfântul Nil, cercetătorul A. Fortescue susține că era renumit în întreaga Biserică a Răsăritului ca teolog, biblist și scriitor ascetic³¹. În pofida acestui fapt, întârzie să apară o ediție critică a scrierilor sale. Dimpreună cu biografia sa, și opera Sfântului Nil Ascetul a generat o serie de debateri. Lipsa de izvoare istorice sigure a pus sub semnul întrebării unele din lucrările acestuia. O expunere simplificată a problemicii și o anumită lumină o aduce patrologul grec P. Hristou, care împarte scrierile Sfântului Nil în patru categorii:

- a) Scrieri care aparțin în mod cert Sfântului Nil.
- b) Scrieri menționate de tradiție ca fiind ale lui, dar care nu s-au păstrat.
- c) Scrieri contestate în ceea ce privește autorul lor.
- d) Corpusul nilo-evagrian; lucrări care sunt atribuite când Sfântului Nil, când lui Evagrie.

Potrivit concepției lui P. Hristou, scrierile care ne-au parvenit sub numele Sfântului Nil și care pot fi considerate fără nici o îndoială ale acestuia sunt următoarele: *1061 de Epistole*, *Cuvântul ascetic*, *Cuvinte către Albionon*, *Către Magnan despre*

³¹ CE, 11 (202).

sărăcia de bunăvoie, *Despre liniștirea în oraș și în pustie*, *Despre cuvântul din Evanghelie despre vinderea hainei și cumpărarea cuțitului*. Pe de altă parte, cele care s-ar fi pierdut ar fi: *Comentariu la Cântarea Cântărilor*³², *Către un grec*, *Carte despre viața de smerenie*, iar lucrările controversate în ceea ce privește autorul: *Către Agathie*, *Cuvânt ascetic și de multe feluri* (πολυμερής), *Manual creștin*, *Povestire despre cei trupești* (παραχής), *Paradis*. Un corpus aparte îl reprezintă lucrările cu paternitate disputată nilo-evagriană: *Despre rugăciune*, *Despre cele opt duhuri viclene*, *Despre învățători și ucenici*, *Despre diferitele gânduri viclene*, *Către Evloghie*, *Despre răutatea potrivnică virtuților*, *Definiții ale patimilor părții raționale*, *Cuvânt către monahi*, *Sentințe*. Prin urmare, opera niliană așteaptă încă o abordare serioasă din partea specialiștilor, fapt ce va face lumină în privința originii unei părți însemnate din scrierile care au ajuns la noi sub numele Sfântului Nil.

3. Epistolele Sfântului Nil – istoria și autenticitatea lor

După cum am menționat deja, corespondența Sfântului Nil nu este contestată nici în ceea ce privește paternitatea, dar nici în privința autorității ei teologice și duhovnicești. Poate că acest fapt se datorează în mare măsură intimității reale, incontestabile din punct de vedere al criticii istorice, pe care, potrivit scrisorilor niliene, Sfântul Nil o avea cu Sfântul Ioan Gură de Aur³³. Scrisorile sunt, așadar, receptate ca fiind scrise de Sfântul Nil, iar conținutul lor ca fiind de o reală bogăție în sensuri teologice, ascetice și duhovnicești. În privința istoriei textului menționăm o lungă și importantă tradiție

³² Lucrarea a fost publicată ceva mai târziu (1994) în colecția *Sources Chrétiennes* (SC 403). P. Christou a făcut precizarea de mai sus în anul 1987, când a editat *Patrologia* sa.

³³ Realitate evidențiată și de cercetătorul Marie-Gabrielle Guérard, în SC 403 (18).

de manuscrise³⁴, prezentată în anul 1969, într-un important studiu de specialitate, de J. Gribomont³⁵. O primă încercare de publicare a scrisorilor s-a realizat în anul 1657 la Paris de către Petrus Possinus. Acesta a adus la lumina tiparului numai 355 dintre scrisori³⁶. Epistolele au fost publicate integral de Leon Allatius în anul 1668 la Roma³⁷ și au fost transferate în *Patrologia Graeca* în volumul al LXXIX-lea (coll. 81-581) de abatele J.P. Migne³⁸. Dincolo, însă, de istoria de manuscrise și de datele principale ale publicării corespondenței niliene, s-a pus în discuție și perspectiva istorico-filologică și analiza critică a autenticității formale a scrisorilor. Cu alte cuvinte, s-a avut în vedere răspunsul la întrebarea principală pe care o ridică scrisorile Sfântului Nil: au acestea destinatari reali sau sunt persoane imaginare³⁹? La acest capitol, critica curentă susține că, dacă nu toate, o parte din scrisori nu au destinatari autentici, ci sunt fie scrisori străine puse pe seama autorității Sfântului Nil, fie simple dublete⁴⁰, fie extrase din alte lucrări ale Sfântului Nil sau ale altor autori precum Sfântul Ioan Gură de Aur sau Sfântul Isidor Pelusiotul⁴¹.

Potrivit cercetătorului Alan Cameron, scrisorile în forma în care au ajuns la noi ne pun în fața unei realități îndoielnice; acestea par a fi mai degrabă un „puzzle de texte”, decât un catalog al corespondenței reale a Sfântului Nil⁴². Urmând lui Karl Heussi⁴³, Alan Cameron susține că multe dintre scrisori

³⁴ J. GRIBOMONT, „La tradition manuscrite de saint Nil. La correspondance”, în *SM*, vol. 11, 1969.

³⁵ J. GRIBOMONT (231-267).

³⁶ *CE*, 11 (202).

³⁷ Leo ALLTIUS, *Diatriba de Nilis et eorum scriptis*, Roma, 1668.

³⁸ *DTC*, 11 (663).

³⁹ M.P. BUCCHERI (10).

⁴⁰ *DTC*, 11 (664).

⁴¹ K. HEUSSI, *Untersuchungen*, (80).

⁴² A. CAMERON, „The authenticity of the letters of St. Nilus of Ancyra”, în *GRB*, vol. XVII, 1976 (181-196).

⁴³ K. HEUSSI, *Untersuchungen* (41).

„sunt intolerabil de scurte, abrupte în expunere și impersonale”⁴⁴. Având în vedere caracterul neomogen al scrisorilor, A. Cameron sesizează și faptul că unele scrisori se repetă în cuprinsul lor⁴⁵.

O critică demnă de luat în discuție, a aceluiași A. Cameron, este legată de titulaturile unora dintre destinatari. După cum remarcă și J. Gribomont, în secolul al V-lea, când s-ar fi redactat cele mai multe dintre epistole, unele din titulaturile menționate⁴⁶ nu ar fi fost în uz⁴⁷. Pe de altă parte, doar trei dintre scrisorile Sfântului Nil pot fi verificate în surse paralele: cea către împăratul Arcadie, către generalul Gaina al goșilor și cea către generalul bizantin Candidatus⁴⁸. Așadar, nu doar titulaturile, ci și numele destinatarilor ar putea fi fictive.

O interpretare a celor de mai sus, pe temeiul diverselor analize, ne propune același A. Cameron. Pe de o parte, se pare că ne aflăm în fața unui expeditor comod care întocmește scrisori folosind extrase din scrierile sale sau ale altor autori, fără nici o implicare personală în actul corespondenței și fără a-și face griji că trimite același material unor persoane diferite. Cea de-a doua interpretare susține faptul că avem de a face cu o redactare realizată de autor în chipul unui florilegiu de sentințe morale, ascetice și duhovnicești, antologie prezentată în formă epistolară și împodobită cu anumite pasaje ale corespondenței sale⁴⁹. Dincolo de aceste două interpretări, în general, cei mai mulți dintre criticii scrisorilor

⁴⁴ A. CAMERON (181).

⁴⁵ Scrisoarea III, 33, destinată lui Tamasiu, care se repetă în alte paisprezece epistole.

⁴⁶ *Candidati, domestici, protectores, curator, rigator, dilegator, silendarii etc.* sunt menționați în documente din secolul al VI-lea, ulterior perioadei în care a trăit Sfântul Nil. Anacronici sunt termenii *spatarius* și *referendarius*. A. CAMERON (182-185).

⁴⁷ J. GRIBOMONT (265).

⁴⁸ A. CAMERON (187).

⁴⁹ A. CAMERON (182).

niliene susțin varianta posibilă a unei intervenții editoriale ulterioare⁵⁰. Această perspectivă o creditează și A. Cameron, chiar dacă, spune acesta: „Natura activității și intervenției editorului epistolelor Sfântului Nil rămâne o incertitudine”⁵¹.

Nu este însă de părerea celor evidențiate mai sus M.P. Buccheri, un alt cercetător al scrisorilor niliene, care afirmă cu tărie caracterul personal al corespondenței Sfântului Nil. Acesta remarcă faptul că cele mai multe dintre scrisori prezintă numeroase detalii cu privire la viața personală a destinatarilor, detalii din care înțelegem implicarea reală a Sfântului Nil în corespondența sa⁵².

Autenticitatea filologico-istorică a scrisorilor niliene este întemeiată de M.P. Buccheri pe cercetarea lui Clair W. McPherson⁵³ [un specialist al operei niliene care se ocupă de mai mulți ani cu traducerea ei în limba engleză⁵⁴], care pledează pentru veridicitatea interlocutorilor și a scrisorilor Sfântului Nil. Investigarea scrisorilor niliene, potrivit lui M. Buccheri, a condus la concluzia potrivit căreia Sfântul Nil nu este nicidecum un „expeditor comod și impersonal”, cum sugerează A. Cameron, ci dimpotrivă, el este un „strălucit propovăduitor al credinței creștine”⁵⁵. Acest fapt nu reiese numai din prezentarea detaliată a unor aspecte ce țin de viața adresanților epistolelor sale, ci mai ales din conținutul și calitatea

⁵⁰ S-a exprimat și o altă părere, potrivit căreia scrisorile ar fi de fapt de dată mai târzie, și anume din prima jumătate a secolului al VII-lea, însă această concepție nu poate fi susținută. C. Kornarakis, „Θέσεις του οσίου Νείλου περί τῶν ἀγίων εἰκόνων”, în *Θεολογία* 61, 1990 (314).

⁵¹ A. CAMERON (187).

⁵² M.P. BUCCHERI (10).

⁵³ C.W. MCPHERSON, *St. Nilus: Translation and Commentary* (nerepublicat), 2011-2015.

⁵⁴ Jean PERSON, *Prof. Clair McPherson invited to present new scholarship Nilus of Ancyra at the International Congress on medieval studies*, www.news.gts.edu.

⁵⁵ M.P. BUCCHERI (11).

teologică și duhovnicească a subiectelor tratate; reiese de asemenea și din capacitatea Sfântului Nil de a contextualiza cuvântul său și de a-l prezenta la nivelul duhovnicesc și psihologic al persoanei adresate sau la nivelul mai larg al societății și al epocii sale⁵⁶.

Având în vedere opiniile exprimate mai sus, suntem de părere că scrisorile, în covârșitoarea lor majoritate, sunt autentice atât din punct de vedere istoric, cât și în privința destinatarilor lor. Cei mai mulți dintre destinatari sunt membri ai cinului monahal și ai clerului, prin urmare corpusul epistolar nu intră decât în parte sub incidența analizei contextului social bizantin, menționat de A. Cameron.

Realitatea implicării personale a Sfântului Nil în corespondența sa nu reiese numai din prezentarea aspectelor generale ale vieții destinatarilor, ci și dintr-o serie întregă de elemente ce țin de psihologia, arealul social, statutul social și politic, viața duhovnicească și căutările spirituale ale acestora⁵⁷. Dacă ar fi fost un florilegiu de sentințe și maxime morale, ar fi trebuit ca autorul să inventeze tot atâtea persoane și teme pentru a-și prezenta învățătura sa. Acest fapt este improbabil.

Sigur că anumite repetiții de conținut al unor scrisori pot fi interpretate în două sensuri: fie sunt editări ulterioare, fie Sfântul Nil a dorit să transmită același mesaj și altor destinatari. Acestea oricum reprezintă, raportat la ansamblul general al scrisorilor niliene, un număr nesemnificativ.

Despre scrisorile formate dintr-o sentință sau un enunț simplu, putem crede fie că au ajuns la noi incomplet, fie că sunt mesaje nedefinitivate, completate prin scrisori ulterioare, sau că sunt produsul unor editări posterioare a căror logică ne este necunoscută. Oricum ar fi, aceste elemente ce

⁵⁶ M.P. BUCCHERI (17).

⁵⁷ *ΕΠΕ*, 11Γ (256).

țin de forma scrisorilor nu pot fi invocate ca obiecție serioasă împotriva autenticității corespondenței niliene.

Cât privește problematica numirilor și a dregătoriilor bizantine, despre care se afirmă că nu erau în uz în epocă, ea poate fi explicată prin aceea că însemnările scrise apar de cele mai multe ori în urma unei tradiții orale, care nu poate fi precizată exact ca durată de timp. De altfel, dregătoriile menționate, deoarece sunt într-o măsură semnificativă împrumuturi din lumea și administrația romană [*candidati, domestici, protectores, curator, silendarii* etc.], arată că ele sunt precedente nu doar secolului al VI-lea menționat de A. Cameron, ci pot fi chiar mai timpurii decât perioada în care a trăit Sfântul Nil. Faptul că nu apar în documente paralele decât din secolul al VI-lea nu ne determină să credem că ele nu au existat în arealul cultural general bizantino-roman sau în uzanța neoficială.

Nu putem contesta, de asemenea, nici că unele scrisori sunt rezultatul împărțirii altor scrisori, iar altele sunt produsul unei unificări, fapt realizat cel mai probabil de copiii corpusului epistolar nilian, sau poate chiar de Sfântul Nil însuși⁵⁸. Pe de altă parte, este posibil ca unele dintre scrisori să fie extrase din alte scrieri ale Sfântului Nil, însă acestea ar putea fi mai degrabă cele al căror destinatar nu este menționat⁵⁹. Dincolo de toate, nu putem să nu remarcăm faptul că scrisorile niliene adresate mai ales preoților și călugărilor ne pun în fața unei lucrări unitare și organice atât după conținut, cât și după formă, fără a ne lăsa impresia unei sinteze sau construcții editoriale artificiale.

Așadar, în pofida criticii exprimate mai sus, vorbim clar de o colecție a scrisorilor Sfântului Nil, de o abordare personală a fiecărei teme avute în vedere și de destinatari reali.

⁵⁸ FR 1 (157).

⁵⁹ EΠE 11Γ (258).

S-a dovedit, de altfel, că unele dintre scrisori pot fi verificate ca existență și din alte surse. Realitatea istorică a scrisorilor Sfântului Nil este cu atât mai importantă, cu cât mesajul personalizat transmis acum mai bine de un mileniu și jumătate diferiților membri ai Bisericii poate fi aplicat și însușit tot personal peste veacuri de fiecare dintre noi. Gama largă de caractere, slujiri și vocații creștine prezente în epistole face posibilă receptarea cât mai deplină, aproape tot la nivel personal, a înțelesurilor și semnificațiilor adânci teologice și duhovnicești lăsate moștenire Bisericii de Sfântul Nil.

4. *Corespondența niliană – conținutul și temele principale*

În acord cu conținutul corespondenței niliene, Fessler-Jungman împarte scrisorile în patru categorii: dogmatice, exegetice, morale și ascetice⁶⁰. Dincolo de această sistematizare, din fondul de idei exprimate în epistole putem surprinde preocupările, forța, subtilitatea și claritatea subiectelor de ordin dogmatic-teologic și în special acético-duhovnicesc. Corespondența sa ne mijlocește, așadar, întâlnirea cu un veritabil trăitor al culturii filocalice și teologice a Bisericii, un renumit îndrumător duhovnicesc al imperiului bizantin din secolele IV-V⁶¹.

În privința aspectelor dogmatice, Sfântul Nil denunță și combate în multe din epistole ereziile timpului său⁶²: arianismul⁶³, apolinarismul⁶⁴, macedonismul⁶⁵, novațianismul⁶⁶, maniheismul⁶⁷, valentinianismul⁶⁸, implicându-se personal

⁶⁰ *IP* 2 (125-126).

⁶¹ *DS* 11 (351).

⁶² *CE* 11 (202).

⁶³ Ep. I, 70, 79, 102, 206 etc.

⁶⁴ Ep. I, 257, 272; Ep. II, 40, 49.

⁶⁵ Ep. I, 211.

⁶⁶ Ep. III, 243.

⁶⁷ Ep. I, 117; I, 170; II, 10; II, 317; II, 321 etc.

⁶⁸ Ep. I, 234;